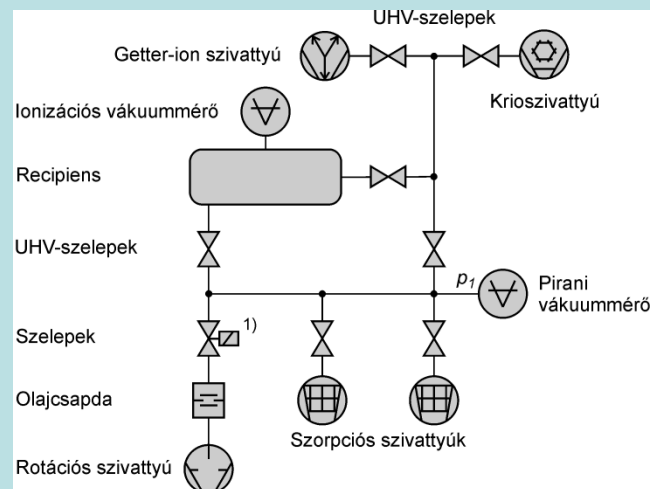

VÁKUUMTECHNIKA

Bohátka Sándor és Langer Gábor

10. TECHNIKAI ISMERETEK

11. VÁKUUMRENDSZEREK FELÉPÍTÉSE, ÜZEMELTETÉSE

10. TECHNIKAI ISMERETEK

10.1. VÁKUUMTECHNIKAI ANYAGOK

Az anyagokat mechanikai, elektromos és egyéb tulajdonságaik mellett vákuumtechnikai anyagként a következők szerint minősítjük:

Elsősorban:

- gáztömörségük (lyukasságuk, azaz a megengedett gázszivárgás függ az alkalmazástól, de pl. 10^{-7} mbar nyomáshoz $<10^{-9}$ mbar $\cdot$ s $^{-1}$)
- felületi gázleadásuk – párolgás (gőznyomás), deszorpció;
- kigázosodásuk (diffúzió az anyag belsejéből a felületre, majd onnan deszorpció);
  - eleve kevés gázt tartalmazzon (vákuumban olvasztott fémek);
  - könnyen kigázosítható legyen;
- gázáteresztésük – permeáció;
- gázmegkötésük – ad- és abszorpció, kémiai kötés.

További szempontok:

- korrózióállóság;
- tiszta felületek;
- magas olvadás- és forráspont;
- mechanikai szilárdság;
- környezetéhez illeszkedő hőtágulási együttható.

- A vákuumtechnikában gyakran használt anyagok:
fémek, kerámiák, üvegek, műanyagok, gumik, zsírok, olajok.

Legfontosabb fémek és fémötvözetek

- Lágyacélok csak 10^{-6} mbar felett ajánlhatók.
- Rozsdamentes acél (korrózióálló még a kikályházáskor is)
nem mágnesezhető fajták pl. analizátorokhoz, gyorsítókhoz.
- Speciális ötvözetek alacsony hőtágulási együtthatóval
kötésként üveghez, kerámiához (Kovar, Fernico, Vacon, Nilo-K)
- Alumínium (inkább elő- és nagyvákuumra, ritkábban UHV-ban)
porózus felületi oxidréteg, nagy hőtágulás, jó hővezető,
tömítésre csak 100 °C-ig.
- Réz (jó elektromos és hővezető, oxigén törékennyé teszi)
OFHC (oxigénmentes, nagy vezetőképességű) réz tömítésnek
kb. 300 °C-ig.
- Arany és ezüst (tömítés önállóan, bevonat tömítésen, csavaron,
forraszanyag alkotóeleme)
- Indium (lágy, olvadáspontja 156 °C, tömítésre használják)
- Wolfram, tantál, molibdén, grafit (magas olvadáspont)
- Titán (Zr, Ba, Mo) tisztán és ötvözetben jó getter anyag

Üvegek

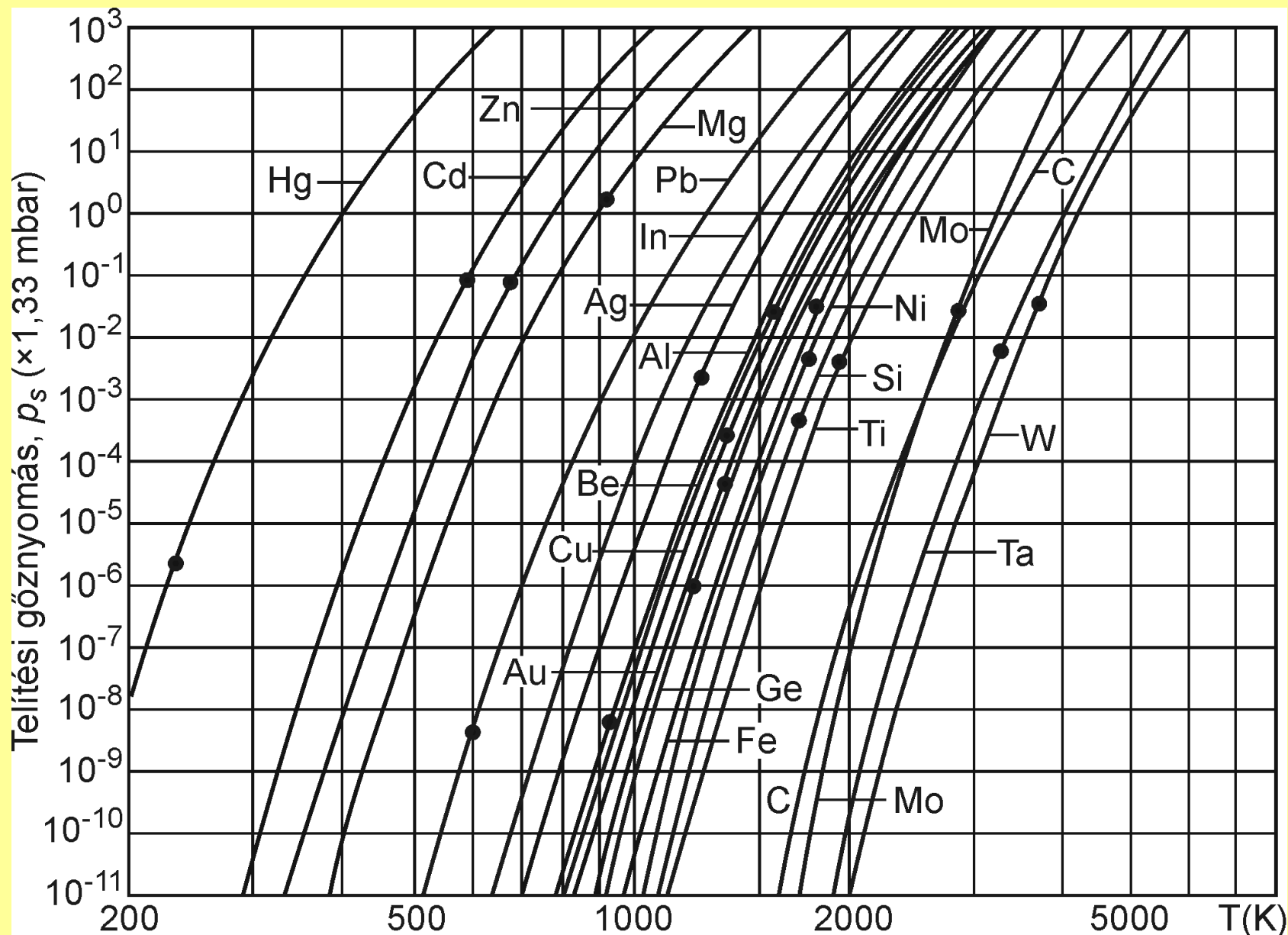
- Lágýűveg (SiO_2 70% alatt, a többi rész tipikusan alkálifém-oxid)
lineáris hőtágulási együttható: $\alpha = (60 - 120) \cdot 10^{-7} \text{ K}^{-1}$,
érzékeny a hőingadozásra, jó elektromos szigetelő, alacsony permeabilitás H_2 és He gázra.
- Keményűveg (SiO_2 70% felett – hőálló üvegek, pl. Pyrex, Duran)
 $\alpha < 50 \cdot 10^{-7} \text{ K}^{-1}$.
- Kvarcűveg (100% SiO_2)
 $\alpha \approx 5 \cdot 10^{-7} \text{ K}^{-1}$, hőingadozásoknak ellenáll, kb. 1050 °C-ig használható, alkáli fém szennyeződéstől óvni kell. Nagy permeabilitás H_2 és különösen He gázra.

Kerámiák

Nemfémes szervetlen anyagok, amelyeknek 30%-nál nagyobb része kristályos. Szigetelésre használjuk (feszültség-, áram, hűtővíz-bevezetők).

- Szilikát kerámiák (tipikusan porcelán), kb. 1000 °C-ig.
- Tiszta oxid-kerámiák (Al-, Be-, Zr-, Mg-oxid), legelterjedtebb az Al_2O_3 , kb. 1800 °C-ig használható. UHV-ben is kiválóak.
- Üvegkerámiák (kristályos kerámiák, pl. Macor, Corning 9658):
előnye a megmunkálhatóság, kb. 1000 °C-ig használható, hőtágulása a lágýűvegéhez hasonló.

VÁKUUMTECHNIKAI ANYAGOK GŐZNYOMÁSA

10.1.1. ábra. Néhány vákuumtechnikailag fontos anyag gőznyomása a hőmérséklet függvényében [L2] és [W1] adatai nyomán.

10.1.1. táblázat. Mechanikus (1-7) és diffúziós (8-13) szivattyúk olajainak gőznyomása és két jellemzője [EV4] adatai nyomán. *280 °C felett bomlik→ toxikus gázok.

	Típus	Gőznyomás (mbar)			Molekula tömege (u)	Öngyulla- dás (°C)
		20 °C	100 °C	150 °C		
1	Ultragrade 15	$5,8 \cdot 10^{-6}$	$3 \cdot 10^{-2}$		385	355
2	Ultragrade 19	$1 \cdot 10^{-8}$	$1,0 \cdot 10^{-3}$		420	355
3	Ultragrade 70	$2,1 \cdot 10^{-7}$	$3 \cdot 10^{-3}$		600	360
4	Fomblin 06/6	$4 \cdot 10^{-6}$	$5 \cdot 10^{-3}$		1900	nincs*
5	Fomblin 25/6	$4 \cdot 10^{-8}$	$6 \cdot 10^{-5}$		3300	nincs*
6	Krytox 1506	$5,2 \cdot 10^{-7}$	$1,3 \cdot 10^{-3}$		2400	nincs*
7	Krytox 1525	$1,3 \cdot 10^{-7}$	$3,9 \cdot 10^{-5}$		4600	nincs*
8	Apiezon AP201	$5 \cdot 10^{-6}$	$2,4 \cdot 10^{-2}$	$6,5 \cdot 10^{-1}$	310	305
9	Szilikon DC702	$6,7 \cdot 10^{-7}$	$1,3 \cdot 10^{-3}$	$<10^{-1}$	530	500
10	Szilikon DC704	$1,3 \cdot 10^{-8}$	$2,6 \cdot 10^{-4}$	$1,3 \cdot 10^{-2}$	484	500
11	Szilikon DC705	$2,6 \cdot 10^{-10}$	$1,3 \cdot 10^{-5}$	$<10^{-3}$	546	500
12	Santovac 5	$2,6 \cdot 10^{-10}$	$6,5 \cdot 10^{-6}$	$4 \cdot 10^{-4}$	446	590
13	L9	$7,8 \cdot 10^{-10}$	$2,6 \cdot 10^{-5}$	$2,3 \cdot 10^{-3}$	407	370

10.1.2. táblázat. Fontosabb műanyagok ([L2] és [J1] adatai nyomán).

	Kereskedelmi név	Szerkezete	DIN ISO 1629	Jellemzői	Vákuumtechnikai alkalmazása
1.	Tygon, Vinylite, Astralon	Polivinil-klorid	lágypvc	Kémiaileg ellenálló, olcsó	Hajlékony vezeték, $p > 10^{-3}$ mbar
2.	Perbunan N	Butadién akril-nitril gumi (nitril-kaucsuk)	NBR	Mechanikailag jó, olajálló, olcsó	Tömítés (O-gyűrű) $p > 10^{-7}$ mbar -25 – +80 (110) °C
3.	Neoprén	Poliklór-butadién	CR	mint a 2.	mint a 2.
4.	Sziloprén	Szilikongumi	MVQ	+150 °C-ig	Ritkán használják
5.	Viton	Vinilidén fluorid-hexafluor-propén kopolimer (fluor-kaucsuk)	FPM	-10 (-20) – +200 °C között stabil	$p > 10^{-8}$ mbar tömítés
6.	Teflon, Hostaflon, Halon	Poli-tetrafluor-etilén	PTFE	+300 °C-ig stabil, kis kigázosodás	Tömítés, szigetelés HV és UHV-ban
7.	Kel F	Poliklór-trifluor-etilén	CFM (PCTFE)	mint a 6., nagyon hidegben is	Szeleptömítés hidegtechnikában
8.	Kalrez	* Perfluor-kaucsuk		+300 °C-ig stabil, kémiaileg ellenálló	O-gyűrű, cső, lemezek

(*Tetrafluor-etilén és perfluor-metil vinil éter kopolimer)

10.1.3. táblázat. Vákuumzsírok ([EV4], [L2] és [J1] adatai nyomán).

Típus	Alkalmazás	Gőznyomás 20°C-on, mbar	Max. hőmérséklet °C
AP101	Tág hőmérs. tart., ideális laboratóriumi haszn.	$<10^{-5}$	Op. $> 200\text{ °C}$
Apiezon T	Üveg és általános haszn.	$<10^{-8}$	Op. 125 °C
Apiezon W wax	Csatlakozások szigetelése nagyvák.-ban	10^{-8}	$80\text{-}90\text{ °C}$ -on lágyl
Lithelen	Csiszolatok és csapok $< 10^{-2}$ mbar	10^{-10}	
Apiezon L, AP100	Csúszó, forgó tömítések	$<10^{-10}$	$10 - 30$ (Op. 47 °C)
Apiezon PFPE 501 (perfluor-poliéter)	Csúszó, forgó tömítések	$1,7 \cdot 10^{-12}$	250
Szilikon nagyvákuum zsír	Csiszolatok, csapok $< 10^{-2}$ mbar		180
Diffelen	Forgó átvezetők	$2 \cdot 10^{-9}$	120
Ultratherm 2000	Kenés	$< 10^{-9}$	min. 150

VÁKUUMTECHNIKAI ANYAGOK KIGÁZOSODÁSA

A vákuumba helyezett anyagokban oldott gázok kidiffundálnak az anyag felületére, onnan a vákuumtérbe deszorbeálódnak. Az anyagban oldott gázok időben csökkennek: kigázosodás.

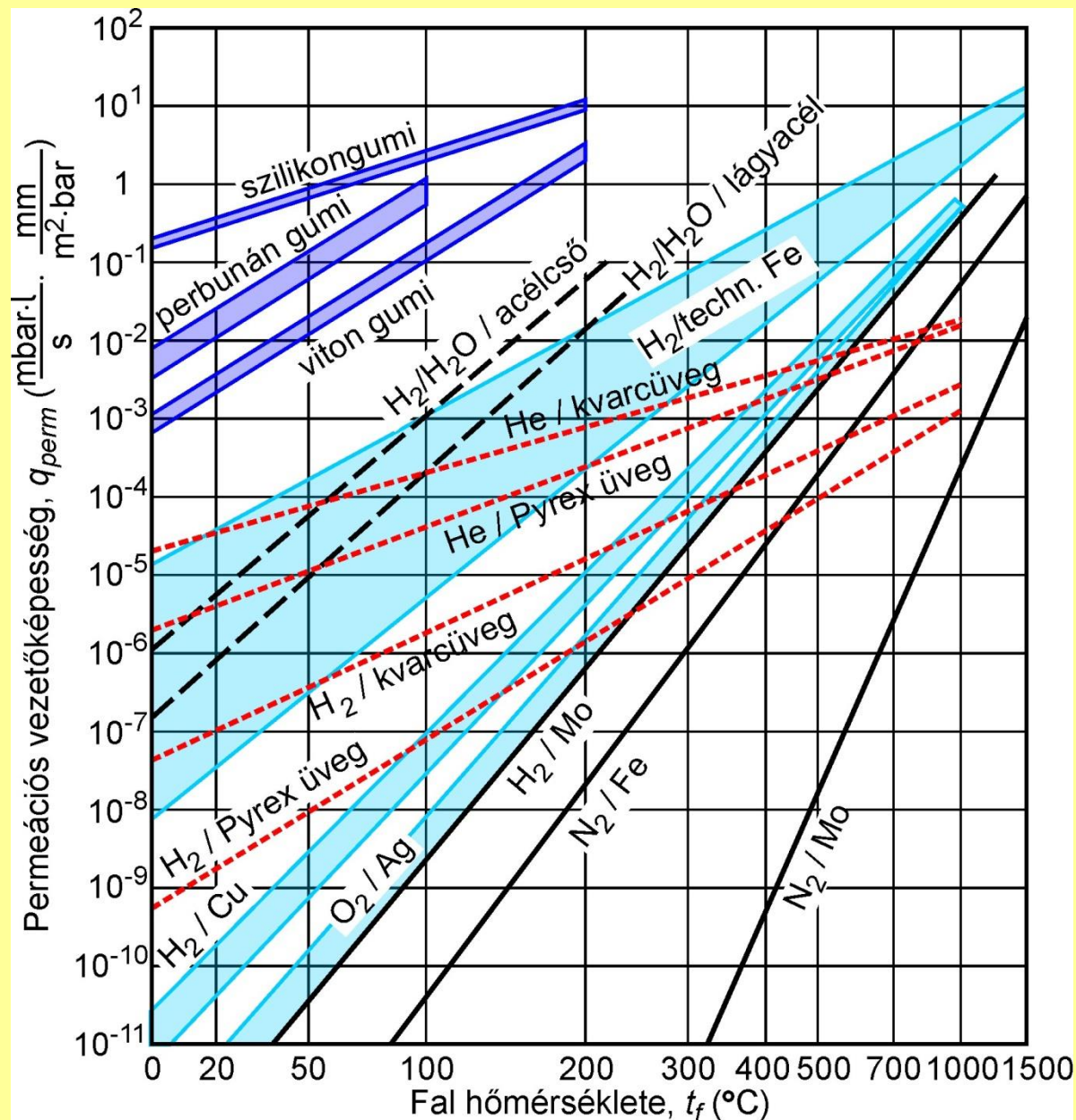
10.1.4. táblázat. Néhány anyag kigázosodása [W1] adatai alapján
 10^{-9} mbar $\cdot$ s $^{-1}$ cm $^{-2}$ egységben.

Al	Duralu- minium	Au huzal	Cu	OFHC Cu	sárgaréz	Mo	Ti
6,3	170	15,8	3,5 - 40	1,9 - 18,8	400	5,2	4 – 11,3
lágycél	rozsdam. acél	polieti- lén	poliszti- rol	teflon	Pyrex üveg	pirofilit	araldit
540	1,7; 13,5; 90-175	120 - 340	270 - 560	300	6,2 – 7,4	200 - 210	120 - 8000

10.1.5. táblázat. Néhány anyag kigázosodása a leszívási idő függvényében [W1]
adatai alapján, 10^{-9} mbar $\cdot$ s $^{-1}$ cm $^{-2}$ egységben – hozzávetőleges értékek.

	10^2 min	10^3 min	10^4 min	10^5 min
Fém	100 - 1000	10 - 100	1 - 10	0,1 - 1
Perbunán	$(2 - 7) \cdot 10^4$	$(2 - 3) \cdot 10^4$	$(2 - 7) \cdot 10^3$	$(0,3 - 1) \cdot 10^3$
Szilikongumi	$1 \cdot 10^5$	$(2 - 7) \cdot 10^4$	$(3 - 4) \cdot 10^3$	$(0,8 - 1,5) \cdot 10^2$
Viton	$(5 - 9) \cdot 10^3$	$(1 - 2) \cdot 10^3$	$(3 - 6) \cdot 10^2$	$(0,6 - 1) \cdot 10^2$

VÁKUUMTECHNIKAI ANYAGOK PERMEÁCIÓJA

q_{perm} jelentése: a falon keresztül érvényesülő pV gázmennyiség-áram,

**ha a falfelület: $A = 1 \text{ m}^2$
és vastagsága: $d = 1 \text{ mm}$,
a fal két oldalán a
nyomás: 1 bar, ill. 0 mbar.**

**A pV gázmennyiség-áram
kiszámításához q_{perm}
értékét $\Delta p \cdot A / d$ -vel kell
megszorozni ($\text{bar} \cdot \text{m}^2 / \text{mm}$
egységben).**

10.1.2. ábra. Néhány gáz permeációs vezetőképessége (q_{perm}) különböző anyagokra [W1] adatai nyomán.

PÉLDÁK A PERMEÁCIÓ HATÁSAIRA:

- Viton tömítés: belső átmérője: 55 mm, keresztmetszetének átmérője: 5 mm, ezt egy közgyűrűvel megvezetve összenyomjuk 3,9 mm vastagságúra. Keletkezik egy radiálisan ~5 mm vastag, átlagosan kb. 800 mm² külső felületű viton gyűrű.

Ennek a permeációja radiálisan: kb. $1 \cdot 10^{-6}$ mbar·ℓ·s⁻¹ levegőbeszivárgás (a 10.1.2. ábra adataival szobahőmérsékleten számolva).

Egy átlagosnak számító $S = 100$ ℓ·s⁻¹ szívósebességgel szívott kamrában csupán ennek az egyetlen viton gyűrűnek a permeációja $p = Q/S = 1 \cdot 10^{-8}$ mbar parciális nyomást eredményez. Perbunán gumival a beömlés legalább másfélszeres.

Ezt a beömlést ugyan számottevően csökkenti, hogy a gumit a belső oldalán a fém közgyűrű határolja, de érthető az üzenet:

ha sok gumitömítést alkalmazunk, akkor $1 \cdot 10^{-7}$ mbar alatti nyomáson a gumitömítéseken keresztüli permeáció önmagában is a végvákuumot korlátozó tényező.

- Nagynyomású gáztartály, pl. nagy tisztaságú gáz palackja

- porózus vagy lyukas: **a kiáramlás révén a benne lévő tiszta gáz veszteséget szenved, de az erős kiáramlás megakadályozza a külső gázok bejutását.** A gáztartály nem szennyeződik.

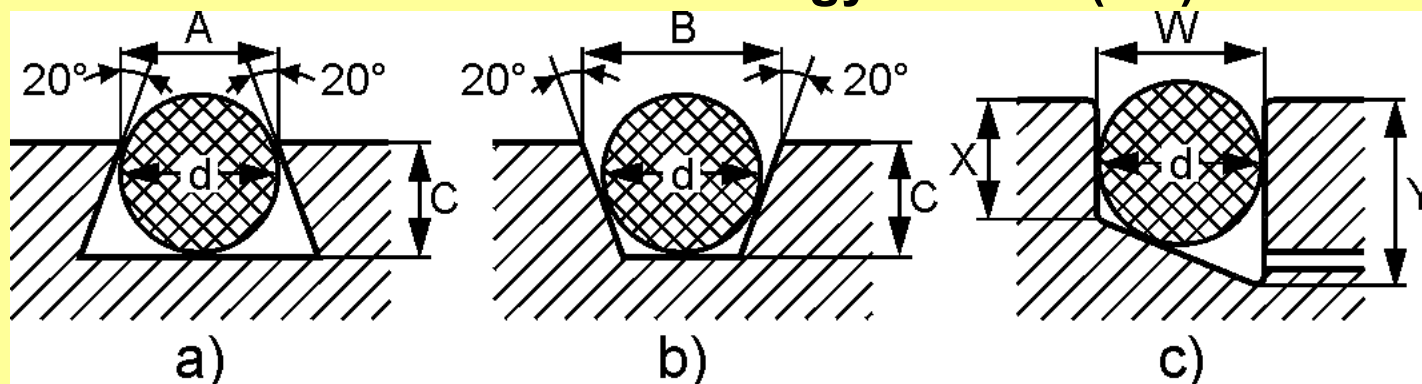
- nem lyukas, de műanyag/gumi tömítést tartalmaz (pl. az elzáró szelep): **nincs számottevő veszteség, de elszennyeződik a műanyag alkatrészen keresztül (pl. oxigénnel), mivel a permeációt a parciális nyomáskülönbség hajtja.**

- Tiszta, túlnyomásos kamra műanyag kesztyűt tartalmaz kézi műveletekhez: **a kesztyűkön keresztüli permeáció miatt folyamatosan szennyeződik a kamra olyan gázokkal, amelyekre nézve nincs tisztítás a kamrában (főleg N₂, O₂).**

10.2. KÖTÉSEK, TÖMÍTÉSEK, CSATLAKOZÓK, ÁTVEZETŐK

10.2.1. Oldható kötések

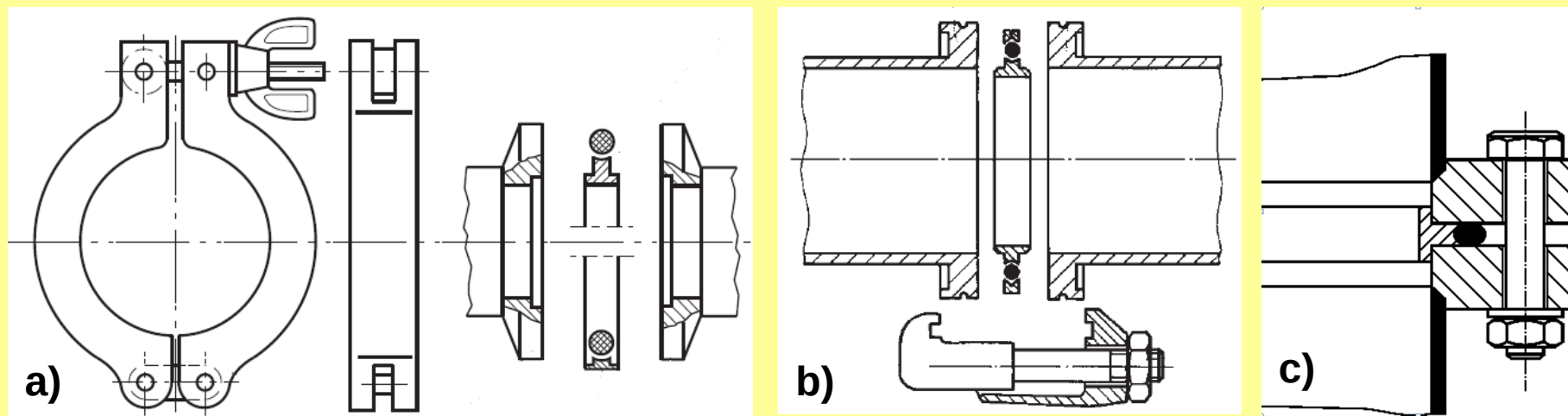
Gumi – elővákuum és nagyvákuum (HV) használatra

$$\begin{aligned}C/d &\approx 0,7; \\A/d &\approx 0,85; \\W &\approx 0,95 \cdot d; \\X &\approx 0,6 \cdot d; \\Y &\approx 1,2 \cdot d.\end{aligned}$$

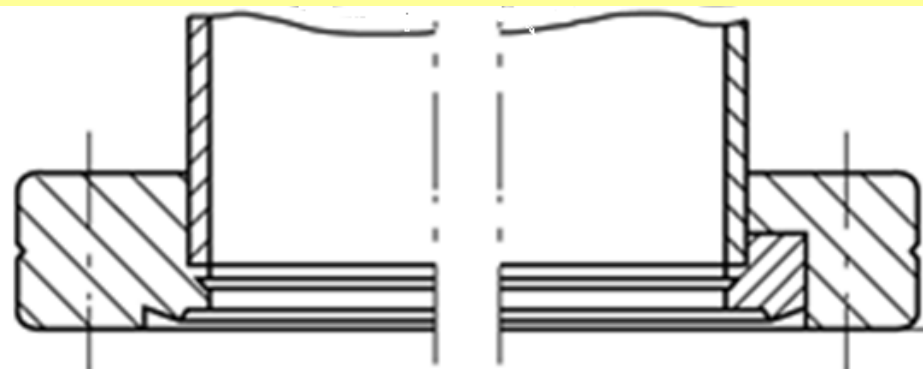
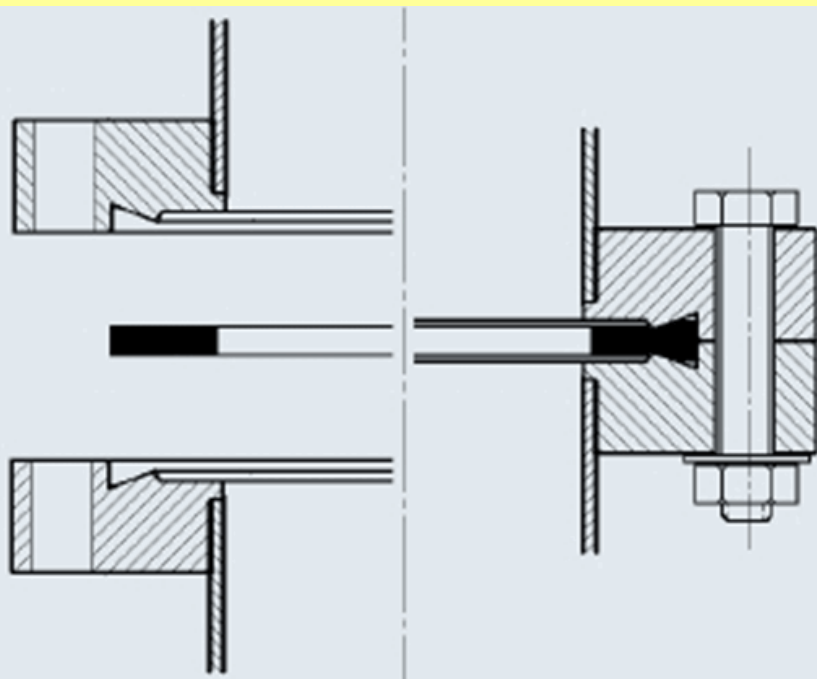
10.2.1.1. ábra. Trapéz alakú ülés gumi O-gyűrűs tömítéseknek [E3].

A nem mozgó elemek gumitömítését nem szabad olajjal, zsírral kenni!

10.2.1.2. ábra. Gumi O-gyűrűs tömítés tájológyűrűvel. Kisebb peremhez gyorsbilincses rögzítéssel (a, ISO-KF csatlakozás), nagyobb peremekhez körmös (b, ISO-K) és csavaros (c, ISO-F) rögzítéssel [L2].

Fémtömítés – UHV használatra

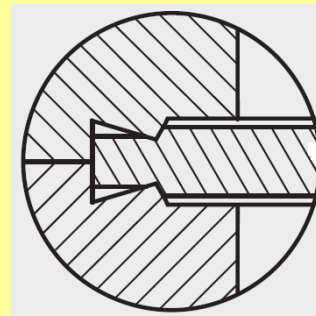
10.2.1.3. ábra. ConFlat (Varian) fémtömítés rajza [P3], valamint fix és laza karimás perem kiképzése csővégen, illetve egy vakperem fényképe [OL2]. A perem rozsdamentes acél.

Tömítés: tiszta (OFHC) réz (400 °C-ig kikályházható) vagy alumínium (100 °C-ig melegíthető) karika.

Ha a tömítő él szöge nagyobb, az él tartósabb [L2].

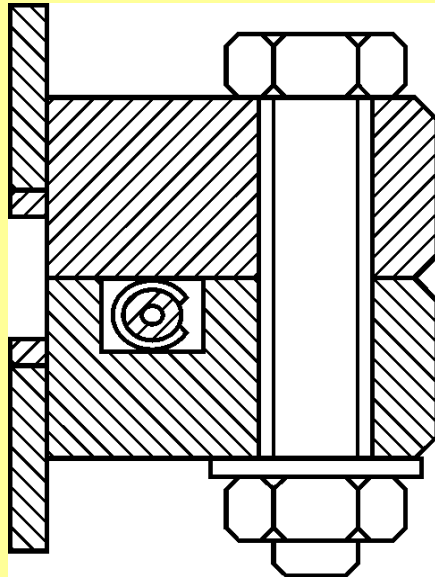
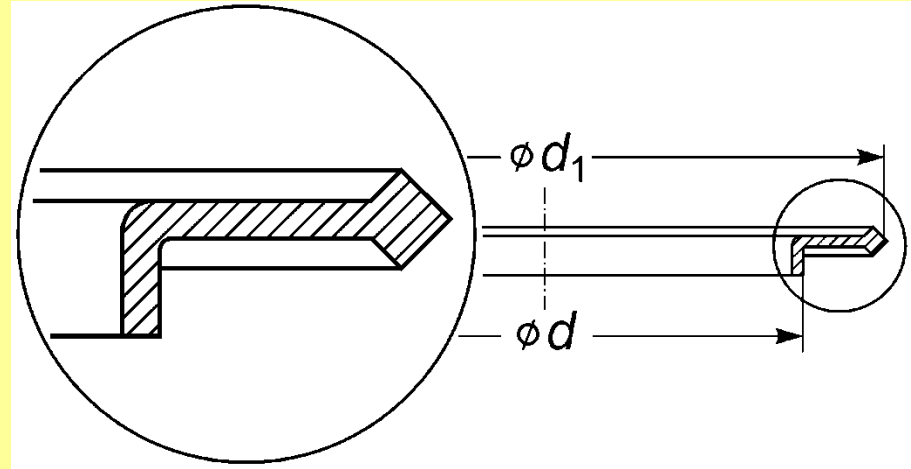
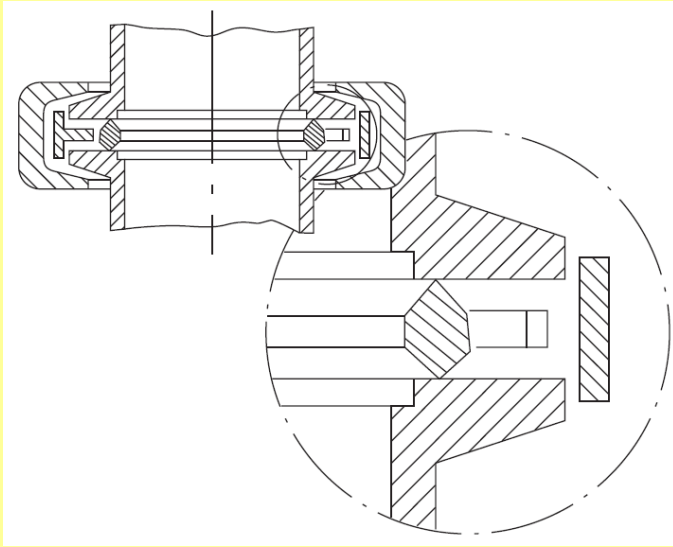

Meghúzás: fokozatosan, a peremek párhuzamosan tartásával!

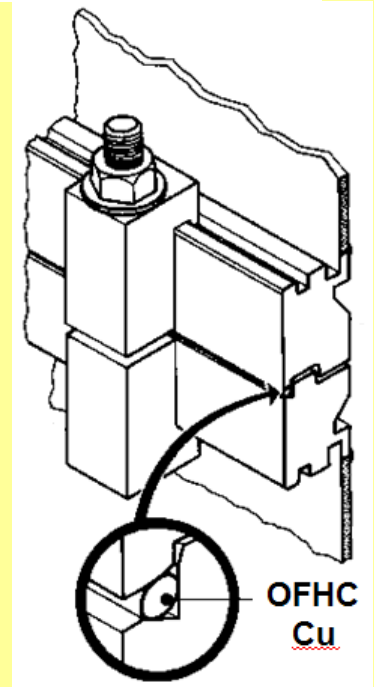

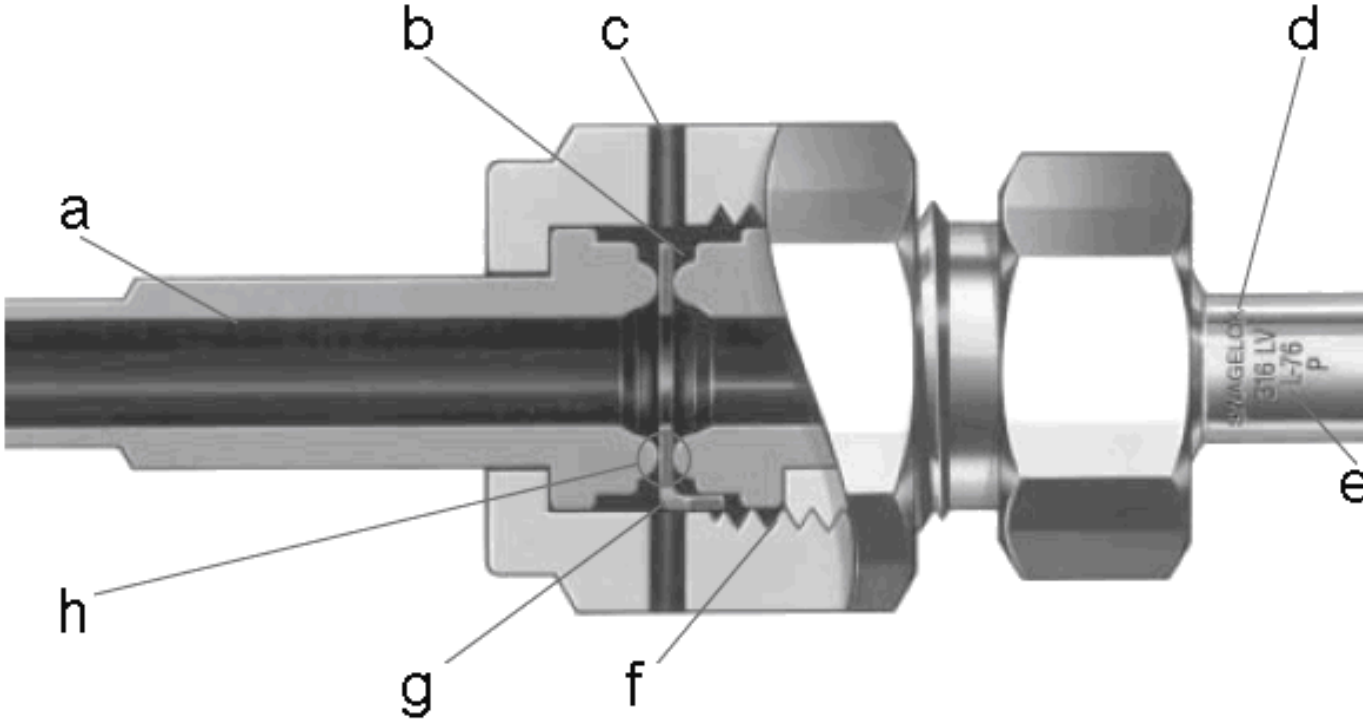
Egyéb fémtömítések

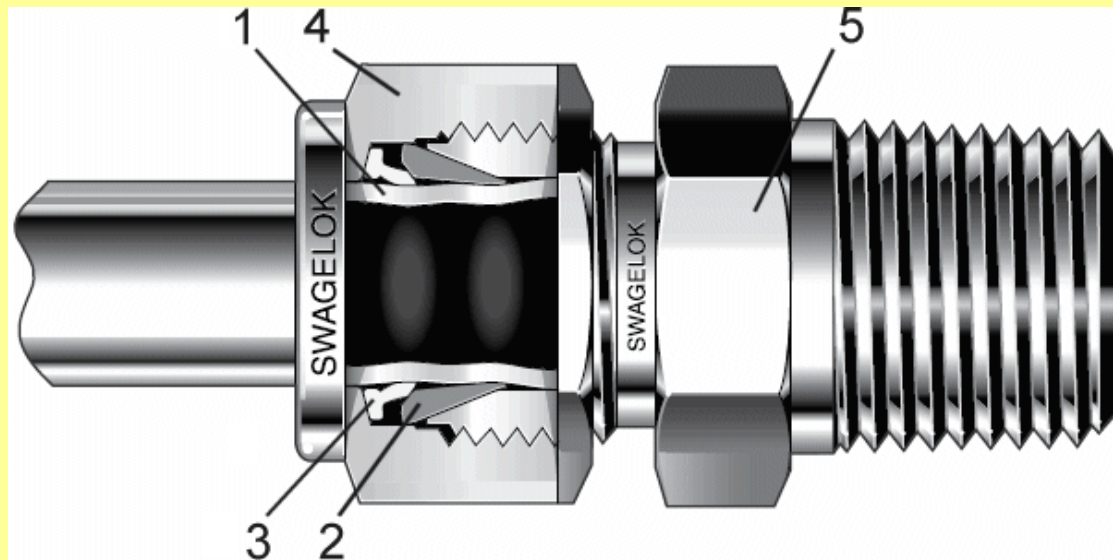
10.2.1.4. ábra. Sima rozsdamentes perem fémtömítése élben végződő alumínium gyűrűvel (fent) és belülről rugóval feszített alumínium csöves tömítés (Helicoflex), valamint rézdrótos fémtömítés (lent) [L2].

- Sima felületek közé szorított Au, Ag és In huzallal is tömítenek.
- Az In alacsony op.-je (156 °C) révén a legkülönbözőbb formákba is beolvasztható, kötése melegítéssel oldható.

10.2.1.5. ábra. A VCR tömítés elemei [S1];
a: csatlakozó csővég,
b: oldalról is becsúsztható tömítés, c: két furat a lyukkereséshez,
d: gyártásazonosító jel, e: anyagazonosító jel, f: menet (a könnyű szerelés érdekében ezüstözött),
g: pontosan megmunkált, tájoló tartófüllel ellátott tömítés (b és g a tömítések két különböző változata), h: virtuális lyuk nélküli tömítés tartománya.

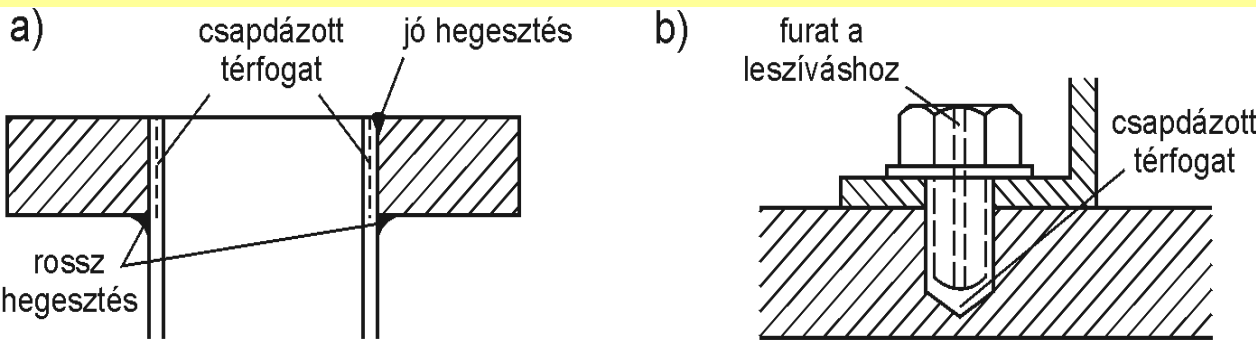
10.2.1.6. ábra.
Roppantógyűrűs csőcsatlakozás szabad csővégek befogására [S1].
1: cső, 2: első gyűrű (ferrule),
3: második gyűrű, 4: anya,
5: befogadó idom.

10.2.2. Állandó kötések

Forrasztás: lágy forraszok csak durva- és közepes vákuumra, kemény forrasztás ($T > 600\text{ °C}$) nagyvákuumra.

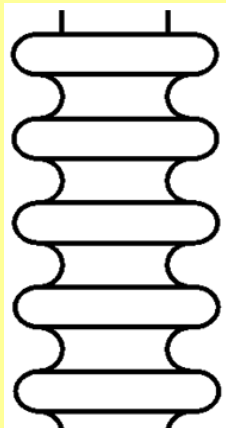
Hegesztés: nagy- és ultranagy-vákuumra. Ar védőgáz, elektronsugaras és lézeres hegesztés.

Zárványok, porózus oxidált felületek, illékony segédanyagok kerülendőek!

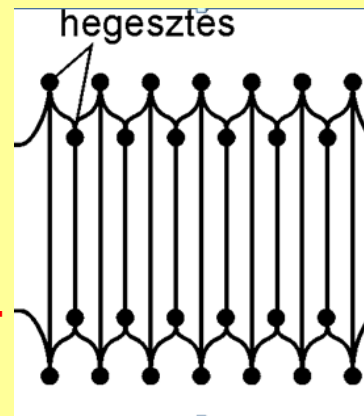

10.2.2.1. ábra. a) A vákuum felől kell hegeszteni, b) a zsákfuratokba zárt gázok leszívását meg kell könnyíteni!

10.2.3. Csatlakozások, átvezetők

Hajlékony csatlakozó elemek. Illesztésre, mozgásbevezetésre.

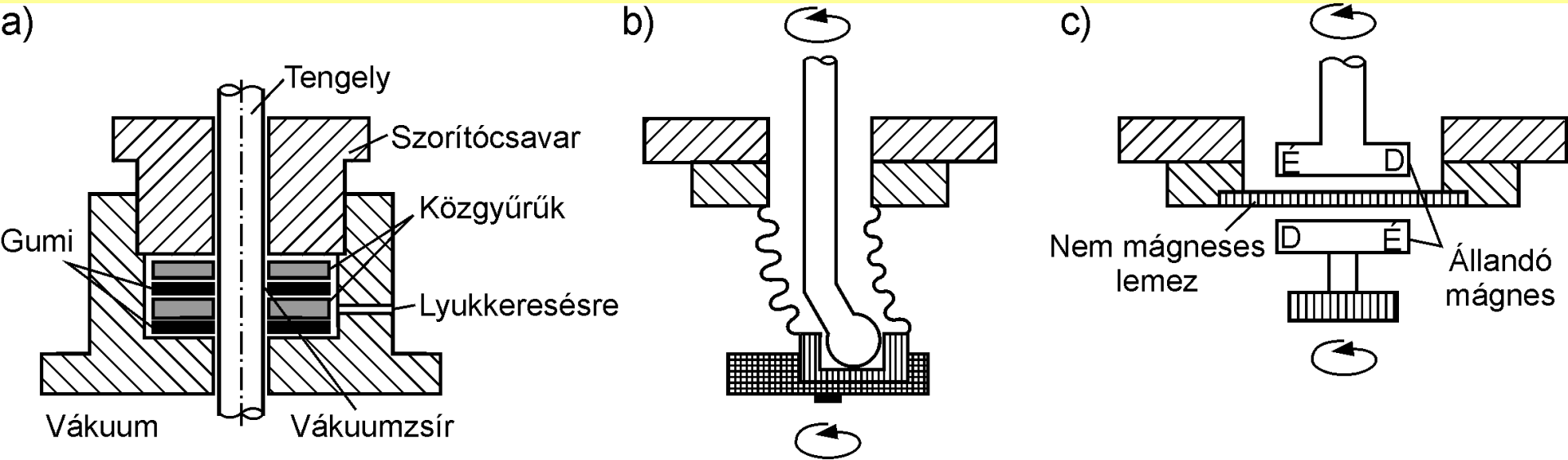
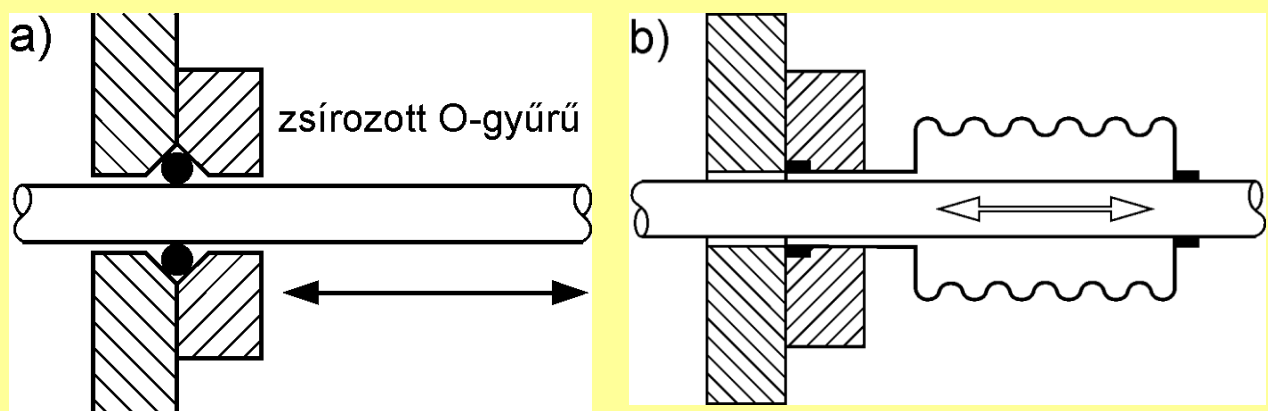

10.2.3.1. ábra. Hullámos (csőből hidraulikusan nyomott, nagyobb erővel változtatható) és élben hegesztett (lágyabb) csőmembrán [KL1].

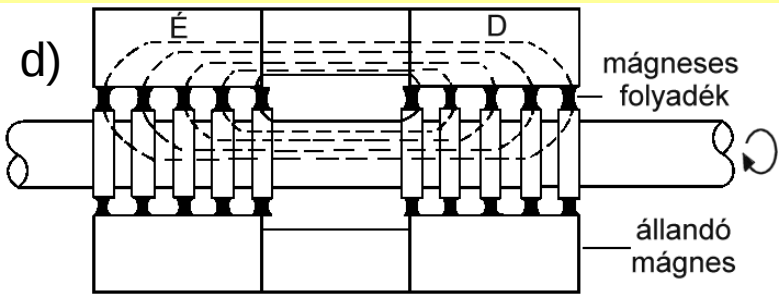

Mozgásátvezetők

10.2.3.2. ábra.
Hosszanti
mozgásbevezető
a) O-gyűrűs és
b) csőmembrános.

10.2.3.3. ábra. Forgásbevezetők: a) zsírozott gumilapokkal (Wilson-tömítés) – ma inkább O-gyűrűvel; b) ingadozó csőmembránnal; c) permanens mágnessel, zárt lapon keresztül; d) mágneses folyadékkal alkotott O-gyűrűkkel (ferromágneses szuszpenzió olajban).

Szigetelt átvezetők

Fém-kerámia átmenettel: a csatlakozás fém, a szigetelő kerámia (Al_2O_3).

- Elektromos

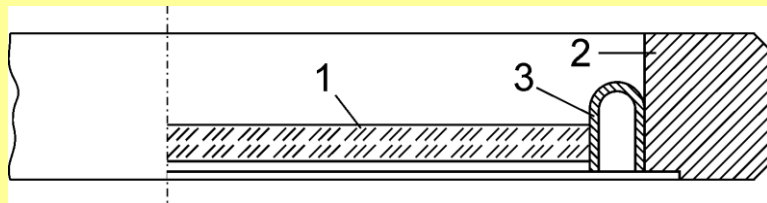
- nagy áramra nagy átmérőjű (lehetőleg réz) vezető,
- nagy feszültségre a kúszóáramok ellen nagy felületi úthosszú (hullámosított) szigetelő.

- Folyadék (pl. hűtővíz) bevezetése

olyan mint az elektromos, csak az átvezető nem rúd, hanem cső.

10.2.3.4. ábra. Szigetelt átvezetők [KL1].

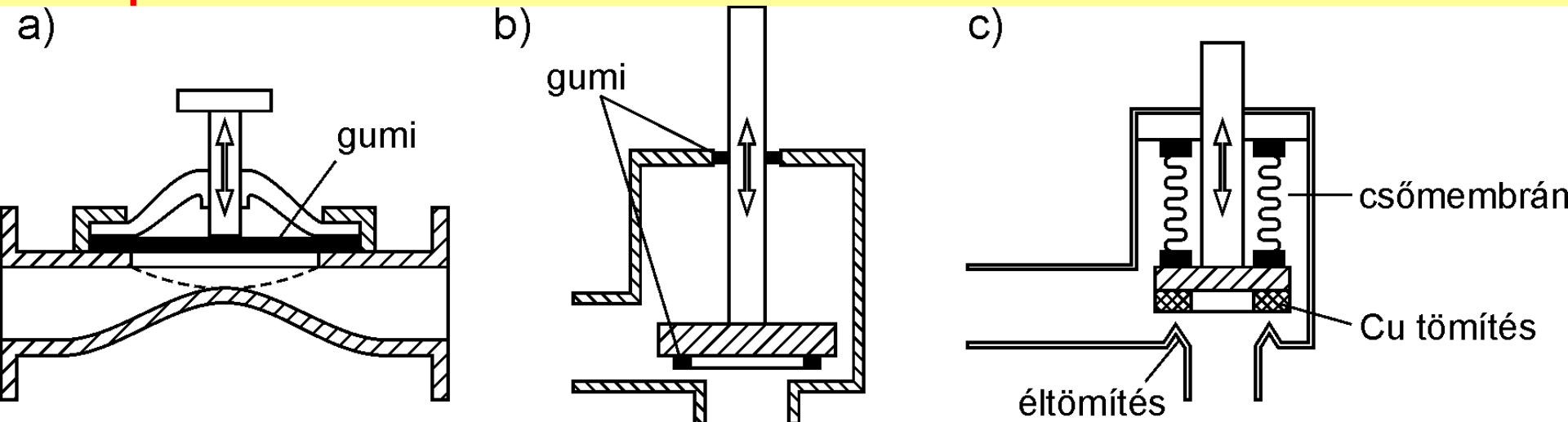

10.2.3.5. ábra. Betekintő ablak elvi rajza (1: üveg, 2: rugalmas lemez, hőtágulása átmenet a perem és üveg között, 3: rozsdamentes perem) és fényképe [KL1].

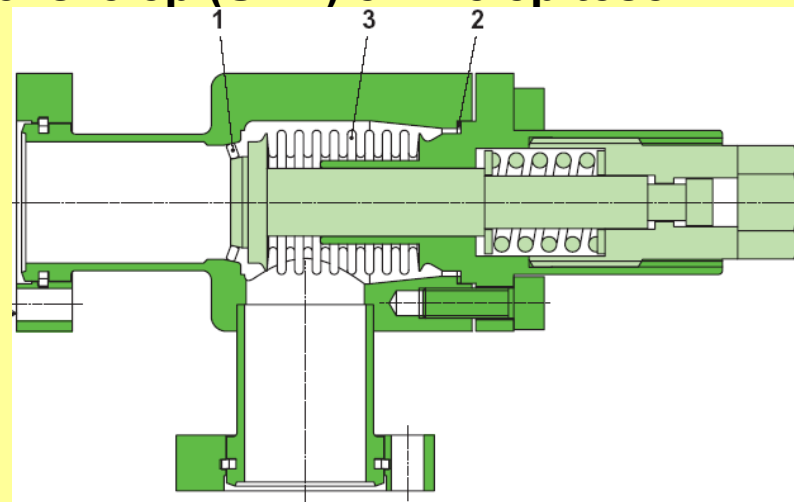
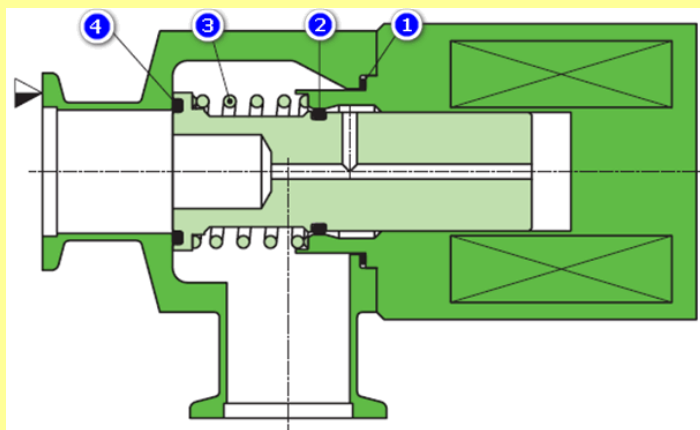

10.3. VÁKUUMTECHNIKAI ALKATRÉSZEK, ELEMÉK

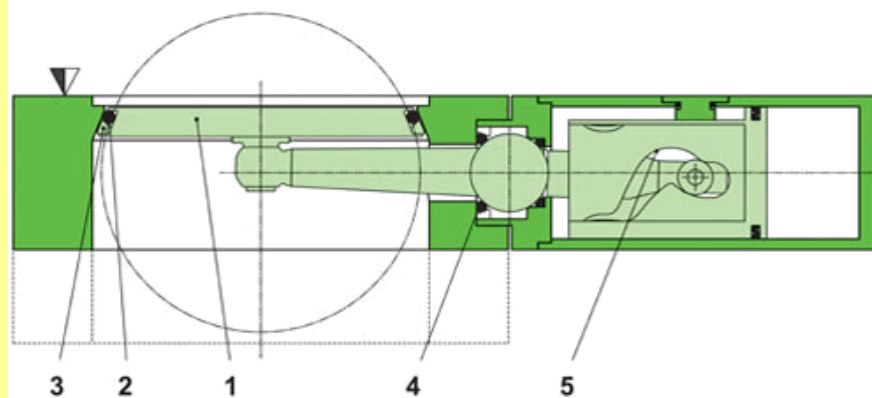
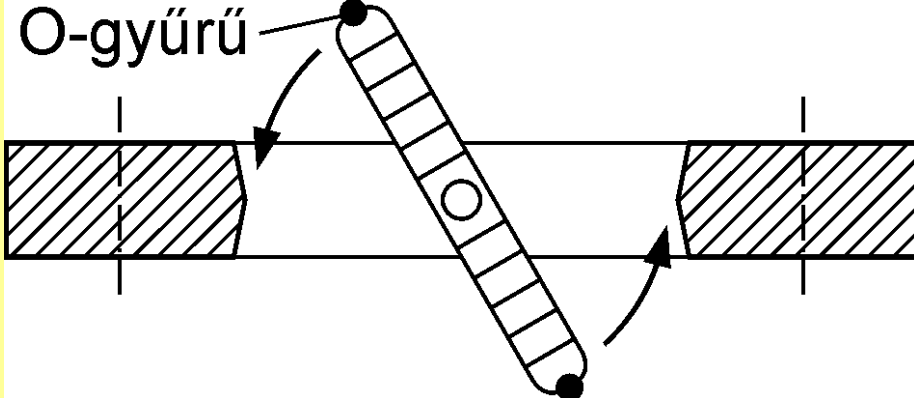
Szelepek

10.3.1. ábra. a) Gumimembrános szelep (durvavákuum), b) gumi O-gyűrűs (nagyvákuum) és c) fémtömítéses sarokszelep (UHV) elvi felépítése.

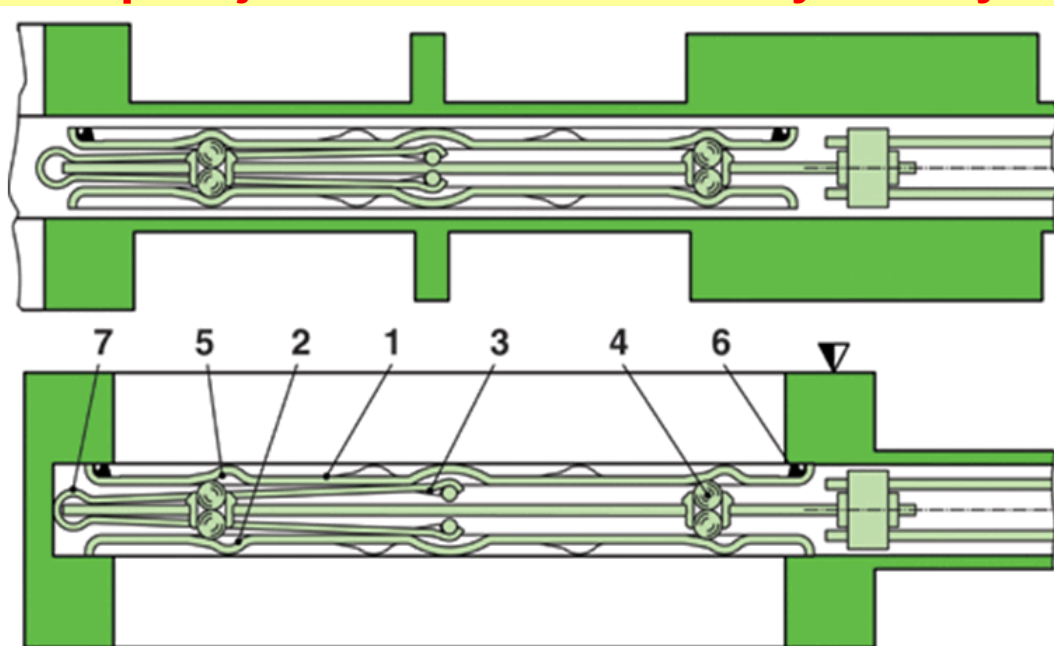

10.3.2. ábra. Gumitömítéses (nagyvákuumra; 1,2,4: tömítés; 3: zárórugó) és fémtömítéses (UHV-ra; 1: speciális fémtömítés – Vatrings; 2: ház tömítése; 3: csőmembrán) sarokszelep elektromágneses, ill. kézi működtetéssel [V2].

10.3.3. ábra. Balra: **pillangószelep** (butterfly valve) vázlata. Jobbra: egy Vatterfly pillangószelep [V2] rajza. 1: zárótárca, 2, 4: tömítések, 3: tartógyűrű, 5: spirális mechanizmus. Különlegessége: előbb kiemelkedik a tárcsa a szeleppülésből, azután fordul el: kicsi a súrlódás, kevés a kopás (100.000 zárás garantált, szivárgás: $< 10^{-9}$ mbar $\cdot$ s $^{-1}$, nyomástartomány: 10^{-9} mbar – 2 bar.

Zsilip: teljes keresztmetszetben nyit. Ionnyalábok, tárgyak átvezethetők rajta.

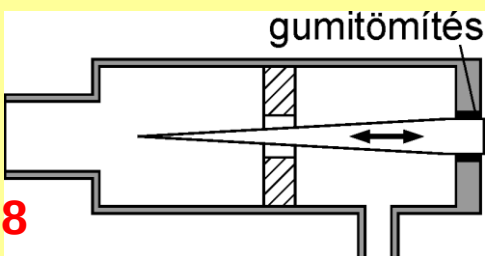
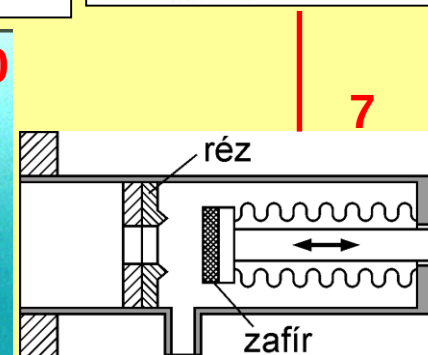
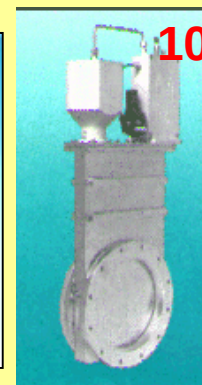
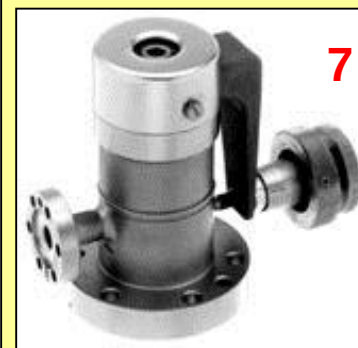
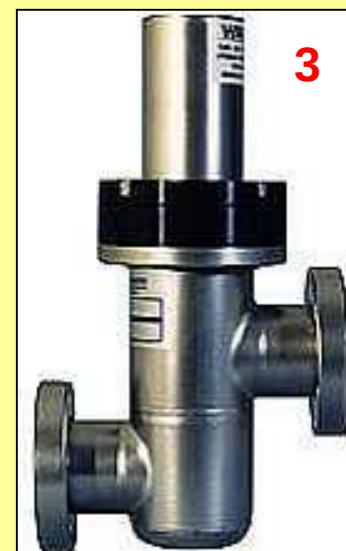
10.3.4. ábra. Egy UHV **zsilip** (gate valve) rajza [V2]. ▼: vákuum-oldal.

Fent: a zárótárca visszahúzott helyzetben (a zsilip nyitott torka a rajztól balra nem látszik a rajzon).

Lent: zárt helyzet. 1: zárótárca, 2: ellentartó tárcsa, 3: rugók, 4: golyópárok, 5: golyók fészke, 6: tárcsa tömítése, 7: rugóvég. Szivárgása: $< 1 \cdot 10^{-9}$ mbar $\cdot$ s $^{-1}$, garantált zárások száma: 50.000.

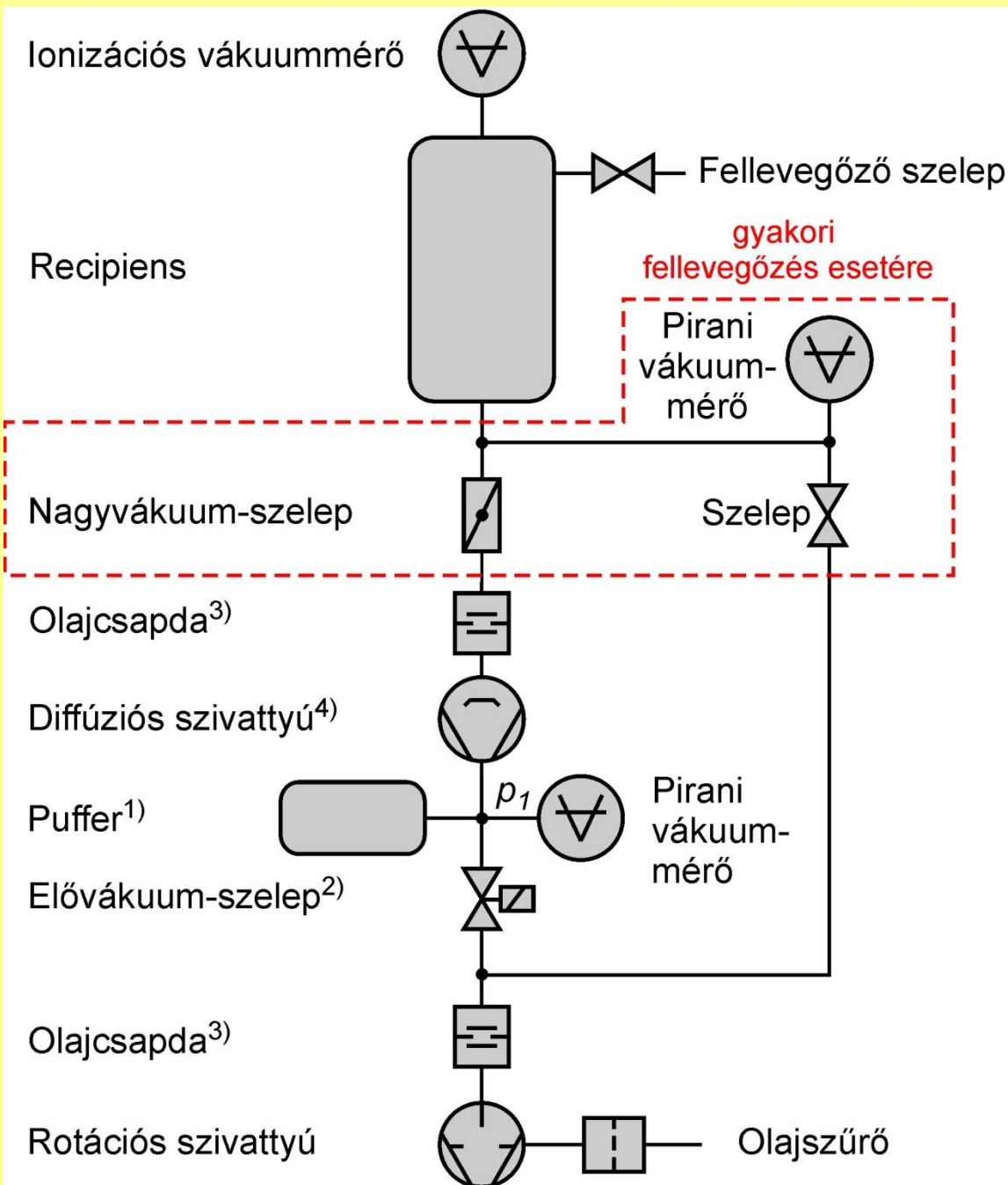
10.3.5. ábra. Különböző szelepek, zsilipek fényképe [KL3].

- **1** Zsilip
- **2** Sarokszelep
- **3** Egyirányú sz.
- **4** Átmenő sz.
- **5** Pillangó sz.
- **6** Golyós sz.
- **7** Gázbeeresztő sz.
- **8** Tűszelep
- **9** Fellevegőző sz.
- **10** Vezetőképes szabályzó

11. VÁKUUMRENDSZEREK FELÉPÍTÉSE, ÜZEMELTETÉSE

11.1.

VÁKUUMRENDSZEREK

- Összeállítunk néhány gyakorlati szempontból is fontos, lehetséges vákuumrendszert.
- Felhívjuk a figyelmet üzemeltetési szempontokra.

11.1.1. ábra. Egy lehetséges nagyvákuum-rendszer diffúziós szivattyúval.

- 1) Ha kicsi az elővákuum-vezeték térfogata.
- 2) Csak akkor nyit, ha a rot. sziv. működik.
- 3) Igényesebb rendszerben.
- 4) Csak akkor kapcsoljuk be, ha $p_1 \sim 5 \cdot 10^{-2}$ mbar és a hűtése már megy.

**Kvadrupól
TS mérőfeje**

Tányérszelep

**Diffúziós
szivattyú**

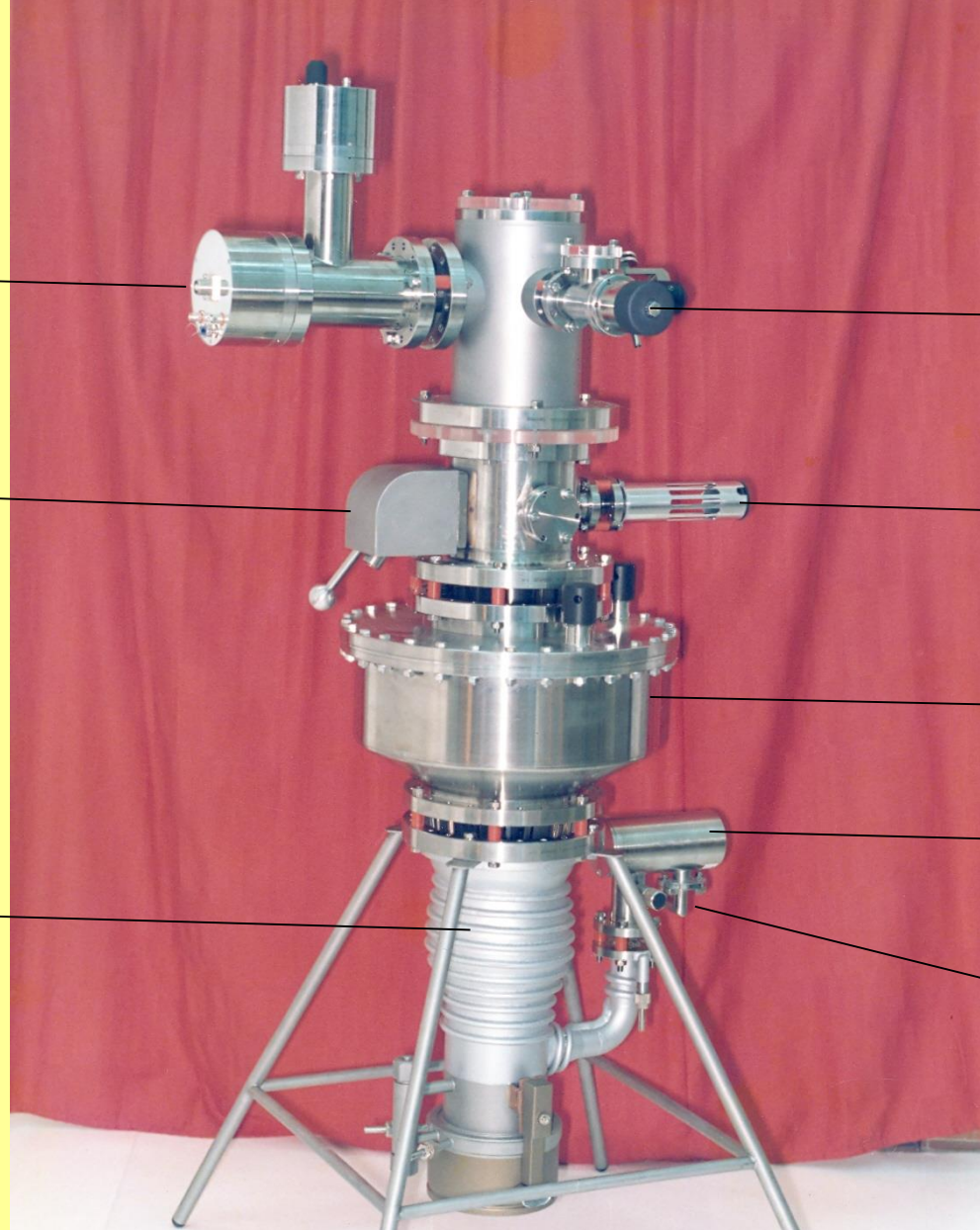
**Gázbeeresztő
szelep**

Pirani vm.

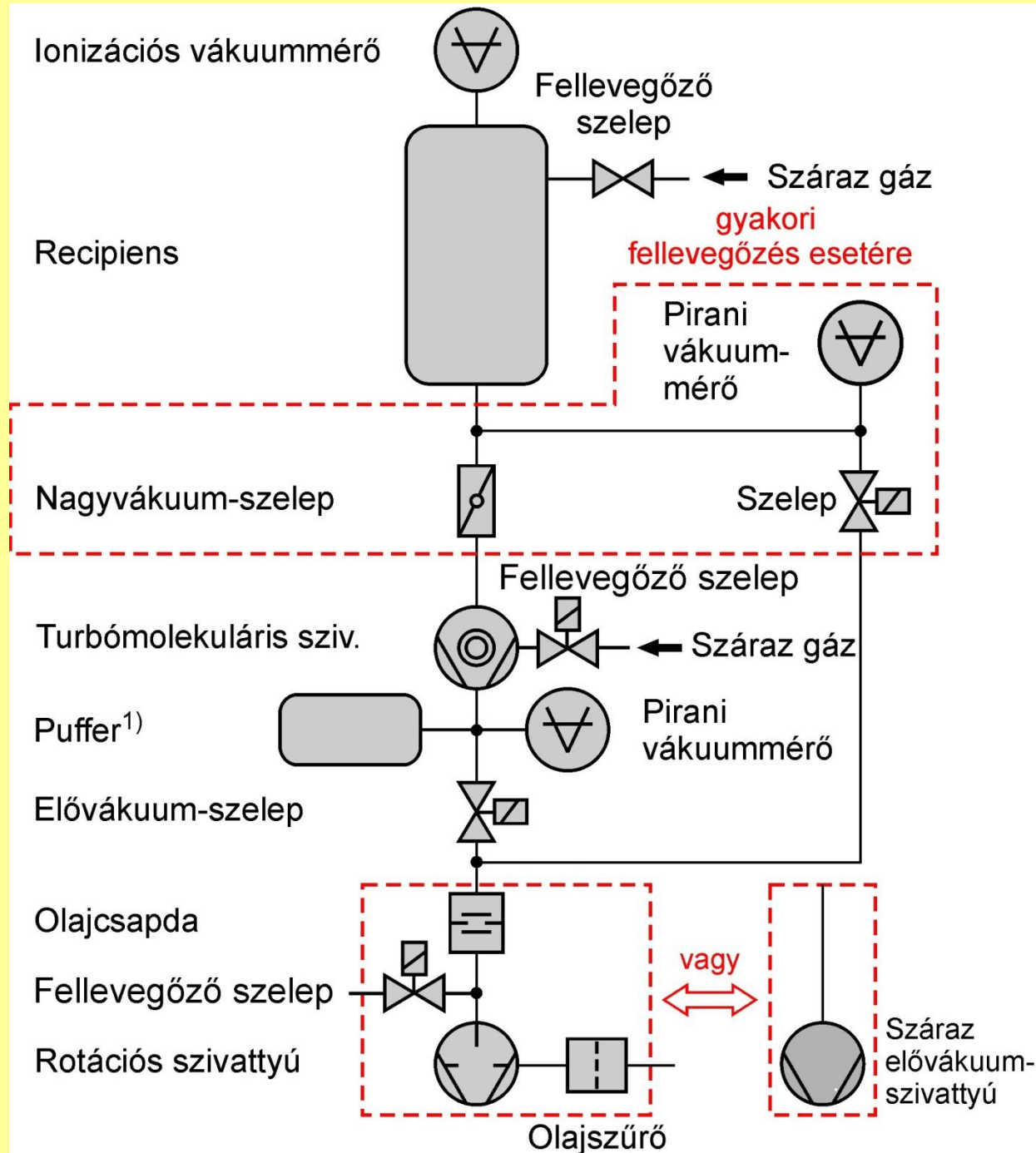
Kifagyasztó

Puffer

**Elővákuum-
szivattyúhoz**

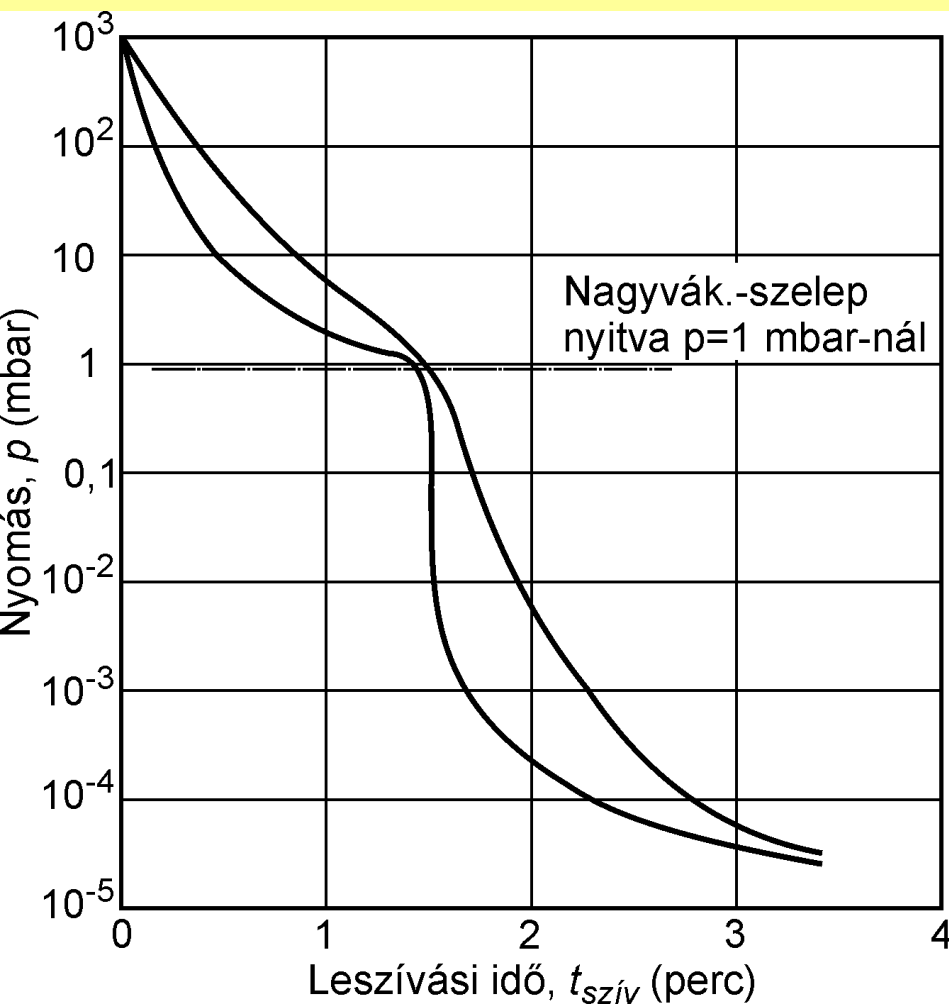

**11.1.1.a. ábra. Egy diffúziós szivattyúval szívott nagyvákuum-rendszer (ATOMKI).
(A bemutató darabon a nagyobb alkatrészek nem tömítéssel, hanem a betekintést lehetővé tevő laza csatlakozással illeszkednek. Az ionizációs vm. takarásban.)**

11.1.2. ábra. Egy lehetséges (ultra)nagyvákuum-rendszer turbómol. szivattyúval.

1) Ha az elővákuum-vezeték térfogata kicsi.

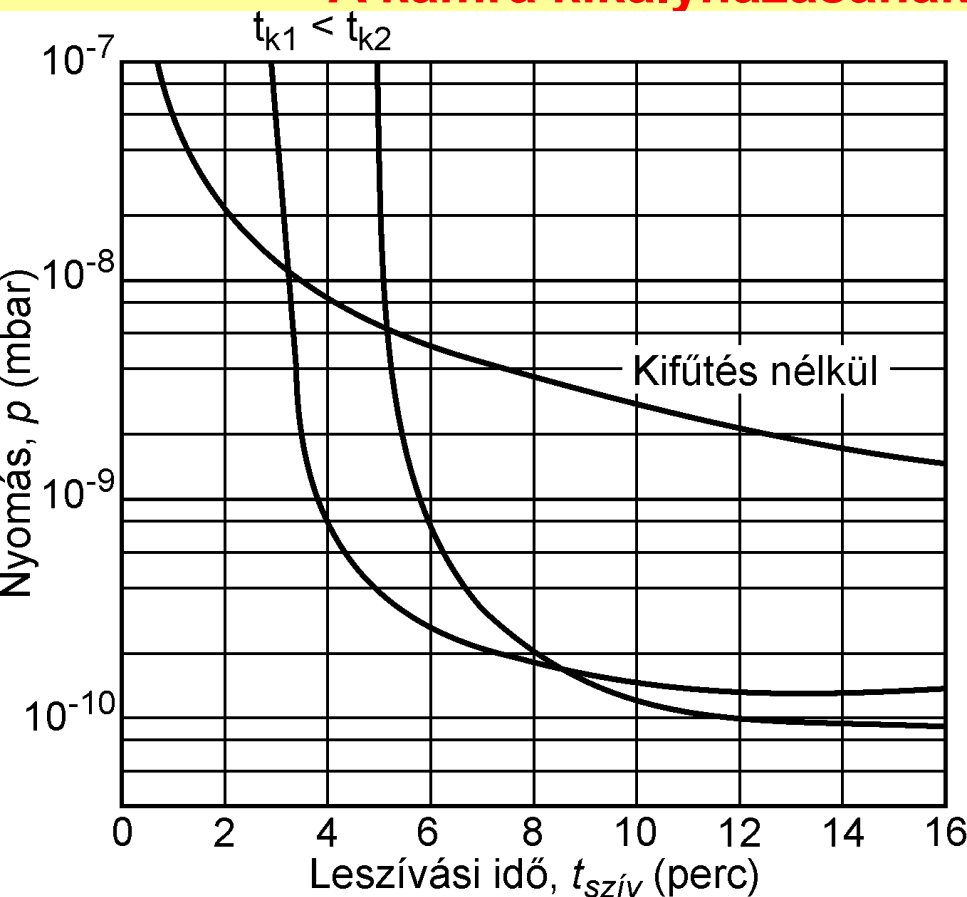
11.1.3. ábra. Turbómolekuláris szivattyúval szívott kamrák leszívási görbéinek tendenciája. A tényleges értékek a turbószivattyú és elővákuum-szivattyújának szívósebességétől, valamint a kamra méretétől erősen függenek.

Bal oldali görbe: a turbószivattyú üzemi fordulaton pörög, nagyvákuum-szelep zárja el a fellevegőzött kamrától; a kamrát az elővákuum-szivattyú kerülőágon szívja le 1 mbar nyomásra, azután nyitjuk rá a működő turbót.

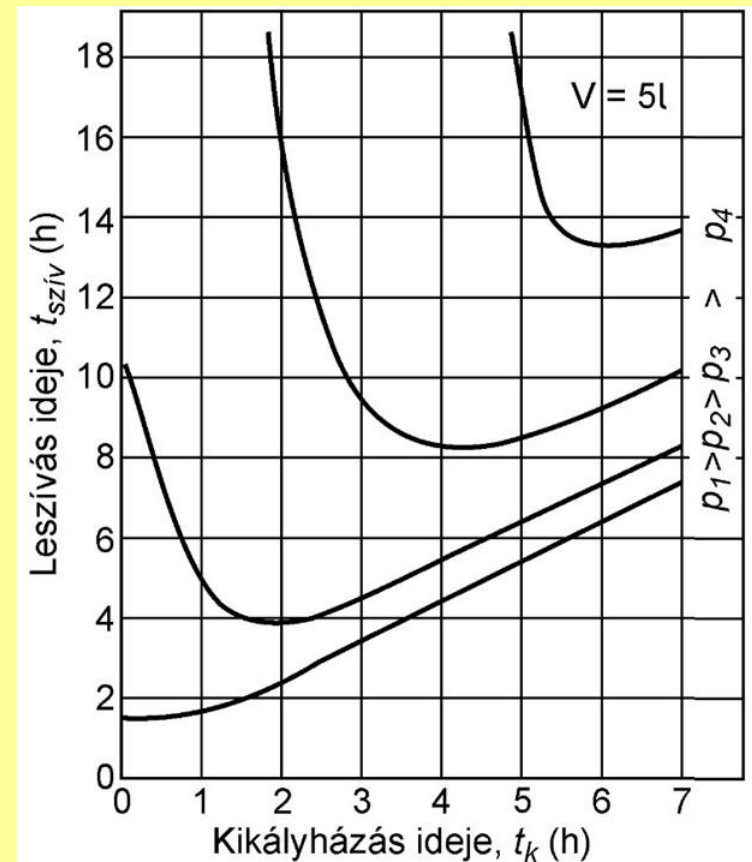
Jobb oldali görbe: a turbómolekuláris szivattyú és elővákuum-szivattyúja egyszerre indul.

A turbószivattyú a teljes fordulátát a mérettől függően 4-8 perc alatt éri el.

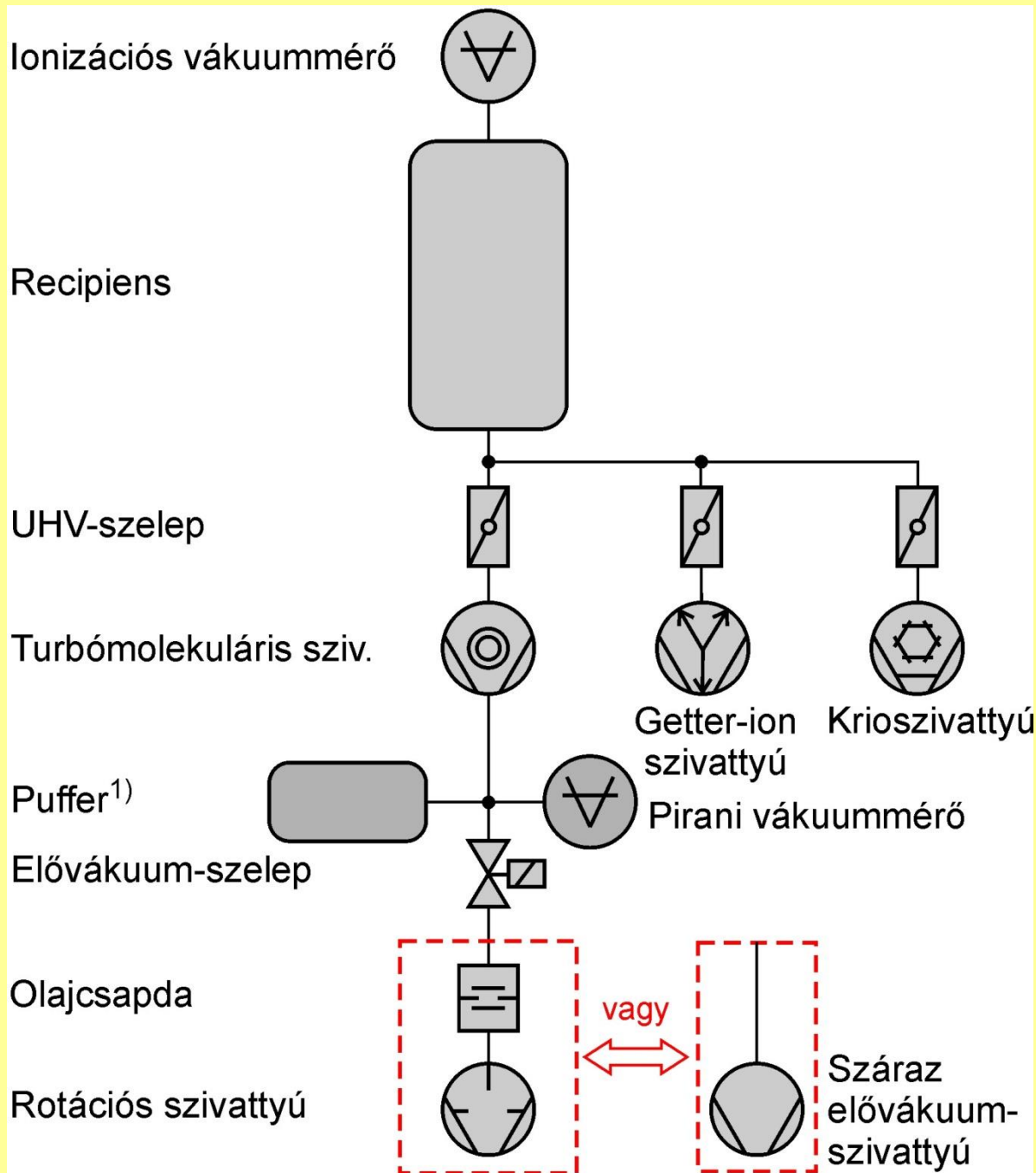
A kamra kikályházásának hatása a leszívási időre.

11.1.4. ábra. Egy edény leszívási idejének tendenciája a kifűtés hatására. A kifűtés t_k idejének növelésével csökken az elérhető végnomás (javul a vákuum). A konkrét értékek a kamra térfogatától, minőségétől és a szivattyúk teljesítményétől erősen függenek.

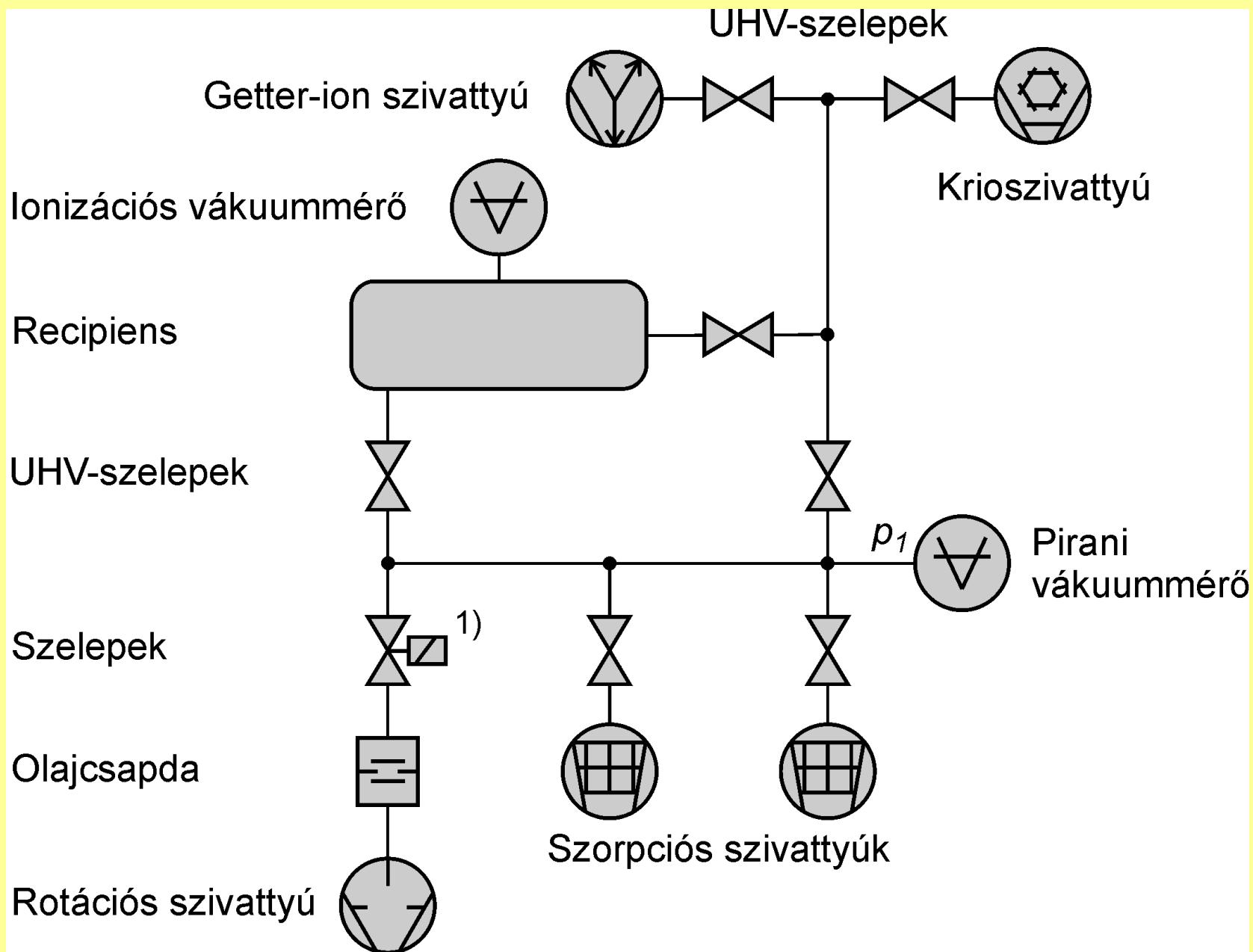
11.1.5. ábra. A vákuumkamra leszívási ideje és a kikályházás ideje egymásra hatásának tendenciája. Az elérendő végvákuum (p_i) igényessége növeli a leszívási időt. A kikályházásnak és a leszívási időnek mindig van egy optimuma. A tényleges értékek a kamrától és a szivattyúktól függenek.

11. 1.6. ábra. Ultranagyvákum (UHV) rendszer egy lehetséges felépítése getter-ion szivattyúval és/vagy krioszivattyúval kiegészítve.

¹⁾Ha az elővákuum-vezeték térfogata kicsi.

A nagyvákum-szivattyúk alternatívan vagy egymást kiegészítve párhuzamosan is üzemelhetnek.

11.1.7. ábra. Ultranagy-vákuum (UHV) rendszer egy lehetséges felépítése szorpciós szivattyúkkal. 1) A szelep zár, ha p_1 atmoszféráról 50 mbar-ra csökken.

11.2. VÁKUUMRENDSZEREK MŰKÖDTETÉSÉVEL KAPCSOLATOS MEGJEGYZÉSEK

A szivattyú kiválasztása

- A szivattyú fajtájának kiválasztásakor leglényegesebb szempontok:
  - a végvákuum,
  - szívósebesség,
  - a szívósebesség és a kompresszió függése a gázok fajtájától,
  - az elszívandó gázkomponensek,
  - elővákuum-igény,
  - a működtetés bonyolultsága és költsége,
  - beszerzési ár, karbantartási költségek;
- a legtöbb vákuumtechnikai számítás közelítéseket alkalmaz
(mindig a biztonság irányába kerekítsünk!),
- maximális gázbeömléssel is legyen meg a kívánt végvákuum és leszívási idő,
- az ideálistól eltérő helyzetekben is garantálni kell a rendszer működését.

Pl. H_2 -re a diffúziós és a getter-ion szivattyú szívósebessége nagyobb, mint nitrogénre, a turbómolekuláris szivattyúké pedig kisebb, ugyancsak kisebb a kompressziójuk is. A krioszivattyúk szivattyúzói kapacitása pedig akár 2 nagyságrenddel is kisebb lehet hidrogénre, mint nitrogénre.

Gyúlékony és korrozív anyagok szivattyúzása.

- Ha alacsony nyomásról szívunk el hidrogén gázt, de a kipufogó oldalon a levegőben a koncentrációja a 4 – 75 térfogat % tartományban van, akkor az erősen robbanásveszélyes. Ilyenkor a szivattyú kipufogó gázát semleges gázzal hígítani kell!
- Tiszta oxigén szivattyúzása szintén robbanásveszéllyel jár!
- Speciális gázok szivattyúzása előtt ki kell kérni az anyag kezelésében jártas szakemberek véleményét!
- A porlasztásos szivattyúknál, porlasztó berendezésekben első ránézésre nem várt reakciók is végbemehetnek, ilyenkor is ajánlatos szaktanácsot kérni!
- Gyúlékony, illetve oxidáló anyagok szivattyúzására használt diffúziós és mechanikus szivattyúknál csak nem gyúlékony olajtöltetet szabad használni!

Nagyvákuum-szivattyú elővákuumával kapcsolatos megjegyzések.

Nagyvákuum-szivattyúk elővákuumra szívása kötelező!

A kellő elővákuum elégtelen volta a nagyvákuum-szivattyút károsítja, sőt tönkre is teheti, ezért ennek betartására nagyon kritikusan kell ügyelnünk!

- Diffúziós és turbómolekuláris szivattyúk esetében ezt az elővákuumot a szivattyú működésének teljes ideje alatt biztosítani kell, míg a**
- szorpciós, szublimációs, getter-ion és krioszivattyúk esetében csak a bekapcsolásukhoz van szükség előszívásra, a bekapcsolás rövid időszakán túl az elővákuum-szivattyút már egy szeleppel le kell választani az (ultra)nagyvákuum rendszerről.**

Diffúziós és turbómolekuláris szivattyúk

Az elővákuum üzemi értékét a nagyvákuum-szivattyú elővákuum-tűrése alá kell tervezni. Pl. a diffúziós szivattyúknál ez a határ $1 \cdot 10^{-1}$ mbar körüli érték, de ajánlott az üzemi nyomást $5 \cdot 10^{-2}$ mbar alatt tartani.

Ha az elővákuum-rendszer rosszul méretezett, a turbómolekuláris és diffúziós szivattyúk kipufogó oldali nyomása meghaladhatja a megengedett értéket.

Következménye:

- diffúziós szivattyú: olajszennyezés a recipiensben;**
- turbómolekuláris szivattyú: túlzottan nagy erők a forgólapáton, a csapágyazást túlterheli, a lapátsor elhajolhat.**

- Szorpciós, getter-ion és krioszivattyúk** esetében a nem kellő előszívás
- a túlzott gázterhelés következtében rontja a szivattyú végvákuumát, regenerálás nélküli élettartamát;
  - illetve a szublimációs getterszivattyúk esetében a getter felületnek egy nem párologó réteggel való bevonását is okozhatja, ami megbénítja a szivattyú bekapcsolását;
  - szorpciós szivattyúkban az adszorbensek túlmelegedhetnek;
  - krioszivattyúkban nagy hőveszteséget okoz (tartályos rendszerben a hűtőközeg fogyása).
- Robbanást okozhat, ha aktív szénnel adszorbeálunk levegőt vagy jelentős oxigén tartalmú gázt nagyobb mennyiségben, pl. közvetlenül légköri nyomáson elkezdett szívással!

A **folyamatos előszívást igénylő szivattyúkat** olyan biztonsági rendszerrel kell ellátni, amelyik leállítja a szivattyút, ha ürítő oldalán a nyomás a határérték felé nő. Ezt a rendszert általában egy elővákuum tartományban mérő vákuummérő (leginkább Pirani vm.) vezérli.

Turbómolekuláris szivattyúk esetében a meghajtó motor áramterheléséről vezérelt védelem is ismert. Az utóbbi esetben a szivattyút nem lehet kellő előszívás nélkül felpörgetni.

Hűtés

- A mechanikus szivattyúk (elővákuum-szivattyúk, turbómolekuláris szivattyúk) forgó alkatrészeket tartalmaznak, amelyek termelt hőjét el kell vezetni, akár csak a kompresszoros krioszivattyúk hőjét.
- A diffúziós szivattyúk és szublimációs szivattyúk palástját is hűteni kell.
- Kisebb teljesítmények léghűtéssel, nagyobb teljesítmények vízhűtéssel vihetők el.
- A szivattyúk hatásos hűtéséről gondoskodnia kell mind a tervezőnek, mind a kezelőnek.
- A szivattyút védőkapcsolóval kell ellátni, amely nem engedi bekapcsolni a szivattyút hűtés nélkül (és kikapcsolja, ha kimarad a hűtés)!
- Hűtés nélkül a szivattyút be sem szabad kapcsolni!